

Textilredskapens och vävstolarnas utveckling och betydelse för framställningen av textilier av plantfibrer

Marie Ekstedt Bjersing, Mag. textilvetenskap, Vävlärare på Sätergläntan, institutet för slöjd och hantverk. info@marieekstedtbjersing.com

Bastfibrer är en grupp **växtfibrer** som har många gemensamma egenskaper, inte minst långa och starka fibrer. Till gruppen bastfibrer hör exempelvis, **lin, hampa, humle, rami, nässla, jute med flera**. Skillnaden mellan olika trådar av samma material kan vara större än skillnaderna mellan olika arters bastfibrer. Det beror bland annat på hur fibrerna utvinns, och det går att få ut både långa och korta fibrer. Jag har utgått från linet som material i mitt arbete.

Olika sätt att tillverka en tråd av bastfibrer

Splitsa fibrer/"splicing"	Manuell sammanfogning av långa fibrer till en tråd. Det finns flera olika metoder för att splitsa ihop fibrerna.
Spånad av tågor Spånad av blånor	Spinns både för hand och med maskin. Det finns flera olika sätt att förbereda fibrerna samt att spinna tråden, på olika sländor eller spinnrockar, våt- och torrspinning, alla ger olika resultat.
Spånad av cottoniserade fibrer	Maskinell beredning och spinning av korta fibrer (ca 5 cm), sedan tidigt 1900-tal.

Redskap för beredning av lin

För att **splitsa** en tråd behövs minimalt med redskap. Det räcker att man rycker linet vid skörden, torkar det, eventuellt röta det, för att sedan för hand dra fram fiberbanden. Toppen av en fiber/ett fiberband splitsas ihop med roten från nästa fiber/fiberband. Att splitsa fibrer kan göras på olika sätt. I bevarade textilier från Faraonernas Egypten är fibrernas splitsade till trådar. Fler och fler europeiska textiltynd av bastfibrer har visat sig i studier av Margarita Gleba & Susanna Harris vara vävda av splitsade trådar.¹ Att splitsa ihop fibrer är fortfarande en levande tradition i exempelvis Japan, Kina och Korea².

Linberedningen innehåller flera olika moment: *Rycka linet, frörepa, röta, torka, bråka, skäkta, häckla, ev borsta* och sedan *spinna*. Kåre Fröier och Henrik Zienkiewicz skrev en bok på 1970-talet som är en ofta använd referens också idag. Fröier och Zienkiewicz hade båda erfarenheter från industrin och ville visa hur man skulle kunna arbeta med linberedning småskaligt i hemmen.³

Beredning kräver inte många redskap – en del enklare metoder och redskap är idag bortglömda.

LINGROP. Innan bråkningen skulle linhalmen vara torr. En metod var att torka linet över en grop med eld och ovanpå den lades störrar som sedan linet lades på.⁴ På vissa håll fanns även en *linbastu*.

KLUBBA. En liten eller stor *klubba* används för att slå sönder de hårda veddelarna, det kallas för att *bråka*. Klubban ersattes sedan av bråkan.

¹ Gleba & Harris 2018

² Unesco, <https://ich.unesco.org/en/RL/weaving-of-mosi-fine-ramie-in-the-hansan-region-00453>

³ Fröier & Zienkiewicz 1979

⁴ Jirlow 1924

SKÄKTNING. Här finns flera olika varianter på redskap och metoder för att skaka, slå bort skävorna eller dra bort dem. Ordet *skäkta* kommer från tyskan och betyder skaka. Ett annat sätt är att med en träkniv slå linet mot en bräda för att få bort skävorna, så kallad *skäktniv* och *skäktstol*. Ett annat redskap är *stångklyftan* där skävorna istället dras bort. I norra Sverige har *dragan* använts, ett verktyg som drar bort skävorna.

HÄCKLING. Fiberbanden ska delas upp i enstaka fibrer. Det görs genom att linet dras genom *häcklan*, en spikkam. Av häcklor som finns bevarade från 1500-talet och framåt i museisamlingar, är det ytterst sällan vi hittar de riktigt fina täta häcklorna som på 1970-talet rekommenderas att använda.

BORSTE. Framförallt i Ångermanland använde man under 1700–1800-talet en *borste* tillverkad av svinborst.⁵

Spånad på slända eller rock

SLÄNDAN består av en pinne (ten) och en tyngd (trissa). Genom att placera trissan på olika ställen på tenet kan sländas användas på olika sätt, exempelvis som en stödd slända, fritt hängande slända med tyngden nertill, eller fritt hängande slända med tyngden ovanför. Samma redskap, men olika metoder för själva spinningen kan ge olika karaktär på tråden, beroende på erfarenheten hos den som spinner. Beroende på hur sländan snurras igång blir det olika snoddriktning på tråden, s- eller z-snodd. Vilken riktning som var vanlig historiskt har varierat. Maskinspunna trådar har idag z-snodd.

När en tråd ska spinnas är det viktigt att känna till egenskaperna som ska uppnås på den färdiga tråden, så att fibrerna förbereds rätt, och välja rätt metod för spinningen.

Här är några exempel på vad som krävs av olika trådar:

varp	Gärna sträckta, parallella fibrer, med hög snodd för att klara nötning.
inslag	Inslaget kan ha en låg snodd, det är inte viktigt att garnet är jämnt eller att fibrerna är parallella.
solv	Behöver vara hårt och jämt tvinnat, 2- eller 3-trådigt

Allt fibermaterial från linberedningen kan tas tillvara. De långa tågorna kan spinnas till tunna starka trådar. HÄCKELBLÅNOR kan kammats på nytt och både spinnas till en grövre varp eller till inslag. Grova och/eller korta häckelblånor ger ett tjockare garn. SKÄKTBLÅNORNA som innehåller mycket skräp, togs också tillvara och det blev en grov stickig tråd.

Långa parallella fibrer, TÅGORNA, sätts på olika typer av fiberfästen. Den långa käppen tillhör de äldsta redskapen och användes både till slända och senare spinnrock. Det finns också många varianter på hur man kan sätta fast fibrerna på fiberfästet. Vanliga sätt är att rulla upp fibrerna som ett "u", göra en solfjäder och sedan en strut av fibrerna. eller vecka fibrerna och sätta dem på en kam. Det går också att spinna helt parallella fibrer. En kort *handrock* eller *härkel* är bra för både blånor som man har först parallelliserats eller för blånor i kaos. Blånorna går också bra att spinna direkt från handen.

Det var först på 1700-talets början som spinnrocken blev vanlig för linspånad i Sverige. Under 1700-talet början reste Stephen Bennet till Tyskland och såg hur det gick till där. Han skrev en bok som framför allt handlar om odling av lin, men även har några intressanta rader om spånaden: *det är*

⁵ Fahlén 1981

viktigt att fibrerna möts från topp till rot och inte blandas huller om buller. I boken nämner Bennet också att lin- och hamplånor kan blandas.⁶

Den 7 juni 1739 kom: *Förordning om en allmän och lika Härfwels och Haspels brukande*. Alla som spann för avsalu skulle göra härvor med lika garn i härvan, en linhärva skulle innehålla 4 000 aln tråd. Genom att sedan väga garnerna kunde den klassificeras, den härvan som vägde minst innehöll tunnast tråd och fick mest betalt.

Vävningen

Tuskraft är den enklaste vävtekniken, varannan tråd upp och varannan tråd ner. När vi tittar på äldre material räcker det inte att bara titta på varptätheter och inslagstäthet, vi behöver också information om tjocklek på trådarna för att få en uppfattning om det är ett tätt eller glest vävt tyg.

Någon gång under medeltiden introducerades trampvävstolen. Innan dess var den varptyngda vävstolen vanligast. Den tidiga trampvävstolen och vävens inredning skiljer sig från dagens trampvävstol när det gäller exempelvis antal bommar, solv och vävskedar. Skillnader i konstruktion, redskap och metoder får betydelse vid vävningen. Mitt forskningsarbete handlar om att undersöka betydelsen av olika redskap och metoder i den tidiga trampvävstolen.

Som avslutande ord vill jag påminna om att vi när vi undersöker ett äldre material inte automatiskt kan utgå från hur vi gör idag. Redskapen och metoderna kan ha varit annorlunda och dessutom kan det ha varit andra arter av fibrer som odlades.

Referenser

- Bennet, S. (1738) *Directeuren Stephen Bennets Berättelse om lins planterande, beredande spinning, wäfnad och öfriga tilberedning, til allmän nytta genom trycket utgifwen år 1738*. Stockholm.
- Ekenmark, J. E. (1820) *Handbok för unga fruntimmer i konsten att tillverka bomulls- och linne-wäfnader, efter engelska uppgifter och egna försök, utgifven af J.E. Ekenmark*. Stockholm.
- Fahlén, A.-B. (1981) *Linberedning och linborsten i norra Ångermanland*. Örnsköldsvik: Örnsköldsviks museum
- Fröier, K. & Zienkiewicz, H. (1979) *Linboken: hemodling och hemberedning*. Stockholm: LT Förlag
- Gleba, M. & Harris, S. (2018) The first plant bast fibre technology: identifying splicing in archaeological textiles. *Archaeological and Anthropological Sciences* 11(5), s. 2329-2346. <https://doi.org/10.1007/s12520-018-0677-8>
- Jirlow, R. (1924) Om linberedning och linspinning hos svensk allmoge.
- Unesco: Intangible Cultural Heritage: *Weaving of Mosi (fine ramie) in the Hansan region*, Republic of Korea, inscribed in 2011 (6.COM) on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity <https://ich.unesco.org/en/RL/weaving-of-mosi-fine-ramie-in-the-hansan-region-00453>, hämtad sept 2019.

Bilder

Digitalt museum, www.digitaltmuseum.se, hämtdatum sept 2019.
Stångklyfta SKANM.0222236
Häckla, OLM-11513
Sländrock, NM.00018064

---

⁶ Bennet 1738

Stångklyfta av furu: rund stång med rörlig järnskodd käft. SKANM.0222236, www.digitaltmuseum.se
Foto: Boogh, Elisabeth / Skansen.

Häckla, ev. märkt 1622. OLM-11513. Örebro läns museum. www.digitaltmuseum.se
Foto: Örebro Länsmuseum.

Sländrock, långt fiberfäste att hålla i handen vid spinning på slända. 1600–1700 tal från Rättvik, Dalarna. M.0018064, Nordiska museet, www.digitaltmuseum.se Foto: Berger, Ulf / Nordiska museet.